

— Elég. Nekem es.

Mindketten, mintegy a hevességet restelve, az idegen urra néznek s hallgatnak.

A tanár elvörösödik. fuj, köhög, topog — hallgat. A zsebébe nyul, fizet, távozik.

— Mi bajod ma, Ferenc! Egy idő óta nem tudom, mi van veled. Csakó Sándor ur, hallom, ma szinte megverte a feleségét. S a lovát úgy kergette Szentivány felé, mindenki csak sajnálta. Azt mondják, fejszét vitt, hogy az ügyvédjét kettévágja...

— Csakó! — legyint Ferenc. — Csak őt, hogy kettőbe ne vágják egyszer...

— Menj, Ferenc, elég volt ebből — inti le a boltos.

— Elég hát — felel Ferenc és feláll. — Megyek hát — és köszönés nélkül kimegy a nyitvamaradt ajtón.

AZ ÚJ MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS SZELLEME

Irta: KOVÁTS ÁGOSTON

A következő tanulmány önálló részlet a még Ady nemzedékéhez tartozó szerző nagyszabású vitairatából, mely több kötetben keresztül az utolsó két magyar évtizedtől egynevezett reform-szellemiségét bírálja, mindenekelőtt az új magyar „szellemtudományi“ történetírást, melyet szociális kilengései ellenére a tudománytalan faji, vérségi szellem hat át, aztán a szociográfiát, mely radikálisan szociális szelleme ellenére minduntalan rasszista utvesztőkbe téved.

Kétféle szabadelvűség

„Vajjon van-e egyáltalán kilátás arra, hogy a politikai történetírás az objektivitás nagyobb fokára emelkedjék?“ — kérdi a politikai történetírásról szóló tanulmányában Szekfű Gyula, akinek épp elég oka van, hogy a lelkiismeret furdalja, mert ami az objektivitást illeti, annak magasabb fokra emelése ellen mindent elkövetett. Ezt különben maga is bevallja, igaz ugyan, hogy egy lélekzetben le is tagadja. Mert egyrészt nyílt őszinteséggel, mint képmutatást veti el a tacitusi „harag és kedvezés“ nélkül való történetírást s fölényesen cinikus nyíltsággal jelenti ki, hogy „a közösségekbe tördelt emberi természetnek“ az a történelemszemlélet felel meg leginkább, mely nemcsak nemzeteket hanyagolhat el, „hanem a saját népe bizonyos irányával szemben is igaztalan“... Másrészt nem kevesebbet követel a politikai történetírótól, minthogy birjon azokkal a tulajdonságokkal, „melyeket neki csak a pártszervezetektől való teljes függetlenség s a műveltségnek magasabb, univerzálisabb foka kölcsönözhet.“ Szóval, hogy a történetíró legyen egyszerre pártos és pártatlan, szubjektív és tárgyilagos, függő és független, igazságos és igaztalan. Aki ezeknek a teljesíthetetlen, mert egymásnak ellentmondó feltételeknek megfelelően, az nem régimódi történetíró. aki csak a politikai jelenségekre volt tekintettel, hanem az uj módi szellemtudománynak s a nacionalizmus mai korának hisztorikusa, kinek „legmagasabb történetírói törekvése oda irá-

nyul, hogy ne politikai, hanem nemzeti történetíró legyen...“ Már pedig a nemzeti történetíró, „mint a Széchenyi-féle nacionalizmus embere, nem fogja a nemzet részeiben keresni a nemzeti gondolatot, hanem mindenkor az egészre tör, az egész nemzeti életet szemléli s az egyes részekben az egésznek csak esetleges és időleges megjelenési formáit fogja látni“.

Ez a program nem volna eléggé helyeselhető, ha csupán a politikai történetírásnak s nem a nemzeti történetírás nevében egyszersmind az egész emberiséget átfogó, humánus történetiszemléletnek üzenne hadat.

Igaz viszont, hogy Szekfű a nemzeti történetírást humánus magaslatra emeli, midőn annak első követelményeként állítja föl, hogy ne legyen különbséget erdélyi szabadsághős és dunántúli aulikus közt, hanem egyikben és másikban is egyaránt az emberi erkölcsnek és művelődésnek tükröképét keresse. Mégis, midőn az új történetíró az igaztalan részrehajlás jogát követeli magának s evvel a joggal az aulicizmus javára s az erdélyi vagy magyar szabadságmozgalomnak rovására visszaél, mintha ismét megtörné az egyetemes emberi és nemzeti gondolatot s ismét csak részrehajló politikát csempészne a szellemtudományi történetírásba.

Aki a szellemtudományi gondolatvilág folytonos körforgásába nem akar beleszedülni, annak előbb szét kell fujnia Szekfű műszavai és ellentmondásai fölött misztikusan füstölgő dodonai gőzöket. S ha ez megtörtént, ha a homályos mondatok világos értelembé kaptak, akkor kiderül, hogy Szekfű lelkét éppen nem csodás ellentmondások dülják s hogy az irracionális felé is fölöttébb racionális megfontolások vezetnek. Mert az európai léleknek nemzeti közösségekbe való széttördelése épp oly opportunusan időszerű, mint az egész nemzet ugynevezett egyetemességének fikcióján belül a részérdekek csoportjainak, tehát az osztályoknak s éppenséggel ez osztályok harcának tudomásul *nem* vétele, illetve meg- és letagadása.

Mégis, midőn Szekfű a hagyományosan magyar, tisztán politikai történetírás hibáinak korrekturájára vállalkozik, mintha a szellemtudomány eszményi módszerének alkalmazása közben jó hasznát venné a földhöz tapadt materializmusnak is. Mert a szellemtudós Szekfű csakis az anyagelviségnek köszönheti, hogy ráeszmélt a politikai és szellemi jelenségek anyagi kapcsolataira s hogy azoknak háttere és gyökere kimutatását tűzi ki céljául. Ami viszont nem igen történhetik az osztályok harcának tudomásul vétele nélkül. Szekfű szellemtudományát legföllebb az különbözteti meg a szocialistától, hogy amazok a szociológia törvényeit, amennyire embertől kitelik, tárgyilagos elfogulatlanságban alkalmazzák a társadalmi jelenségekre, ellenben Szekfű a pártszervezetektől való állítólagos függetlenségét s a műveltsége magasabbnak vélt univerzalitását arra használja föl, hogy bizonyos szellemirányokkal, értsd: az elnyomott osztályok és fajok szellemirányaival szemben, teljes tudatosságban, színtelen szellemtudományos programszerűséggel legyen és lehessen is igaztalan.

Ami nagyon is érthető Szekfű részéről, aki a maga fölöttébb gyakorlati szellemiségében, nem annyira a multat dolgozza *fel*, mint inkább a jelent dolgozza *még*. Neki egy nemzeti, de ugyanakkor szociális reformprogramra van szüksége, mely lehetővé teszi számára, hogy megnyerje magának az egyházi és feudális nagybirtokosokkal s a tőkés nagybuzsoókkal együtt a földosztó szociográfusokat és némileg még a szocialistákat is.

Ami a szociográfusokat illeti, kik a tudást lendülettel helyettesítik, misem érthetőbb, minthogy könnyen mennek a szellemtudományi lépre, — de ha még a szocialisták is félrevezettetik magukat, annak csak két oka lehet. Az első, hogy járatlanok a társadalomtudományban, a második, hogy járatlanok a szellemtudományban.

Mert, aki nem felejtette el a marxista leckét, annak tisztában kell vele lennie, hogy a szocialista reformprogramnak nincsenek, nem is lehetnek érintkezési pontjai, az uralkodó osztályok szolgálatában reformjelszavakkal szemfényvesztő játékot űző szellemtudománnyal. Vagy csak úgy tenének szocialistáink, mintha nem tudnák, amit igen jól tudnak s szándékkal vezetnének magukat félre, hogy a szellemtudomány tudorainak ravasz elismerésével, kapcsolatot teremtsenek a „nemzeti” társadalomtól idegen szocializmus és a nemzeti társadalom által kegyesen jóváhagyott historicismus között? Mintha bizony a szocialisták, Szekfüékre dusan pazarolt magasztalások árán, csupán egy-egy reform megvalósítása érdekében, akár csak alkalmi szövetségre is léphetnének eredendő ellenfeleikkel, — s mintha szavukon foghatnák vagy éppenséggel a szellemtudományi ígéretésre-halogatásra alapult reformprogramjuknak megvalósítására bírhatnák a nem ok nélkül kétértelműen fogalmazó „nemzeti” történettudósokat?

Szocialistáink nem volnának szocialisták, ha magukat hitegetnék, — s ezért jobban szeretnék hinni, hogy csak épp lapozgattak Szekfüék könyveiben s bedültek a szellemtudomány speciális, sőt mi több, helyenként valósággal szocialista látszatának.

Szekfü ugyanis nem az állami, politikai és kulturális jelenségeket teszi a társadalmi és gazdasági körülményektől függővé, mint azt a marxisták cselekszik, hanem — s épp ez által válik a materialistákkal ellentétben, idealista szellemtörténetíróvá, — az állami és politikai jelenségeket tünteti fel a társadalmi, gazdasági és kulturális „momentumok” függvényeként. Azazhogy suttyomban véghezvitt, ügyes fogással, a *kultura* szónak helyét kicserélve, felszabadítja a kulturát s vele együtt a szellemet, azoknak társadalmi és gazdasági kötöttségeitől, hogy a materialista történetírást racionális és világos alapjairól, az idealizmusként fölkinált irracionalizmusnak ködburkolta ormaira lendítse fel.

Mert csak így élhet a materialista módszer eredményeivel anélkül, hogy ugyanakkor egyszersmind a gazdasági kérdések ismeretéből önként kínálkozó szociális következtetéseket is levonni volna kénytelen. Ami viszont azt is lehetővé teszi számára, hogy gyöngéd kézen fogott ellenfeleit a szabadelvűségnek, a felvilágosodásnak, a radikálisizmusnak, sőt még egyes esetekben a szocialista és materialista történetfelfogásnak is megfelelő kiindulópontokból, szinte észrevétlenül vezesse a maradiság, rendiség, rasszizmus, klerikalizmus és a monarchiát túlélő aulicizmus felé.

Szekfü munkásságra jellemző idézeteinket, mint egy bacillustenyészetben a kórokozót, a társadalomtól, a gazdaságtól, logikától szellemtudományosan felszabadult történésznek a politikai történetírásról szóló programcikkéből meritjük, hogy mintegy gyökerén ragadjuk meg módszerét, mely szociális felismerésekből, mindég egyforma sikerrel vonja le az aszociális következtetéseket. Igaz, hogy a szellemtudományos történetírás nem leplezi le önmagát oly nyilvánvalóan, mint a szabadelvű,

melyet Szekfű főleg azért ró meg, amiért elsősorban a „liberalizmus szempontjait alkalmazta, a szabadságideák sorsát kutatta s öntudatlanul is elmellőzte a nemze'i élet más megnyilvánulásait“, úgy hogy a múlt század végén akadt historikus, ki a liberális elvek irányadó alkalmazásával, elég „naivul“ még kérkedett is. Ez a szemrehányás alighanem Ballagi Gézát éri, aki a magyar politikai irodalomról szóló művének előszavában fogadkozik, hogy elsősorban a liberalizmus szempontjait alkalmazta, de a jeles forrásmunka szövegében oly kevéssé tartja magát fogadalmához, hogy egyformán mérő igazságos tárgyilagossággal ismerteti a radikális és konzervatív, az aufklárista és a klerikális írókat... S ha fölöttébb mérsékelt, magyar „uri“ szabadelvűségében mégis több szeretettel viseltetnék egy-egy liberális, mint egy-egy konzervatív vagy éppen séggel klerikális író iránt, azt mindenesetre öntudatlanul cselekszi és eszében sincs, hogy a részrehajló igaztalanságot, mint Szekfű a szellemtudomány nevében a történetíró jogaként követelje.

Mégis föltéve, bár meg nem engedve, hogy a Ballagi-féle régi vágású történetíró, éppen nem öntudatlanul, hanem nagyon is tudatos programszerűséggel tartaná magát akár a legszélsőségesebb liberalizmushoz, ez a magatartás, bármily méltatlan volna is igazi tudóshoz, nem csupán becületesebb, hanem tudományosabb, mint a szellemtudomány professzoráé. Ballagi legalább bevallja, hogy liberális, Szekfű ellenben agyonhallgatja, hogy reakciós, sőt mi több, még el is itéli azokat a liberális, radikális vagy materialista történetírókat, akiknek tanait azért veszi át és használja fel, hogy a maga középkorba visszaeső szellemtudományának *up to date* haladó színezetet adjon.

Szekfű eljárását két példán szeretném szemléltetővé tenni. Adva van mindenekelőtt a nemzet fogalma, melynek meghatározása okából, Szekfű abból a materialista alaptételből indul ki, hogy a liberalizmus szétszakította a feudális államalakulatokat s egyes polgári nemzeteket emelt ki belőlük, — de alighogy eljutott idáig, máris szellemtudományos óvatossággal tartózkodik minden további társadalomtudományi analízistől. Nem is ok nélkül. Mert a szociális elemzés, a mai nacionalizmus korában, avval a veszéllyel fenyeget, hogy a *nemzet* fogalmát megfoszthatná annak abszolút értékétől és örök jellegétől s azt esetleg netán, mint változó, viszonylagos értelmű fogalmat leplezhetné le.

Ugyanezt az óvatosan duhaj eljárást követi Szekfű a liberalizmusra vonatkozólag is, midőn előbb materialista módra mutat rá, hogy a francia forradalomból kifejlett liberalizmus mennyire különbözik attól a szabadelvűségtől, mely a porosz junkereknek a német birodalom felé törő hatalmi törekvéseit takarja, de azért mégsem különbözteti meg az 1789-es és 1848-as elvi, tiszta liberalizmust, a mai imperialista és kapitalista áll-liberalizmustól.

Ami pedig a nemzet és szabadelvűség kapcsolatait illeti, azokra vonatkozólag Szekfű csak épp annyit hajlandó elismerni, hogy volt idő, mikor a szabadelvűség olyan hatalmas lökőerőt adott a nemzeti törekvéseknek, melyeket „más világnézleti és politikai irányoktól“ nem kaphattak, — ellenben manapság, mikor a liberalizmus elvesztette univerzális jellegét, „ahol róla még szó van, mint pl. a franciáknál, ott nem egyéb önállatásnál; a valóságban a liberalizmus kialakítván az öncélú nemzetteste-

ket, önmagát feltördelte és bezárta az egymás ellen induló, nemzeti közösségekbe.“

Mintha bizony a liberalizmus, mely elvesztette univerzális és felszabadító jellegét, még igényt tarthatna a liberalizmus nevére? S mintha bizony a liberalizmust, már t. i. az igazit, nem kötelezné forradalmi származása, hogy politikai felszabadító hivatását fölváltsa szociálisan felszabadító hivatással? S ha ezt nem teszi, mintha bizony nem tagadná meg önmagát? S mintha a nemzet, melynek valaha a liberalizmus lökőerőt adott, nem a feltörekvő harmadik rendnek nemzete lett volna? S mintha a ki nem elégitett, tehát követelő és támadó polgárság elvi liberalizmuson alapult nemzeti szemléletnek akármi köze lehetne a kielégült s ezért defenzívába szorult polgárság álliberális reakción alapult nemzeti szemléletéhez? Különösen, ha a konzervatív vagy reakciós középosztály s ha éppenséggel — mint Magyarországon Tiszáék korában — a történelmi középosztály függeszti ki.

Ami pedig éppen Franciaországot illeti, ahol a liberalizmus még néhány év előtt nem volt önáltatás, — vajjon nem a felülkerekedett álliberális taktikázta-e el a szociális Franciaország megteremtésére, valóban a francia nagy forradalomnak szellemében kialakult népfrontot?

Nyilvánvaló, hogy Szekfű csakis a nemzet mai fogalmának multba vetítésével, illetve a mai nemzet fogalmának multban, jelenben és jövőben való megrögzítésével, a liberalizmus és álliberális fogalmi különbségének számba nem vételével vagy legalább is elkenésével éri el, hogy ezeket a súlyos sorskérdéseket nem kell fölvetnie s hogy éppenséggel nem kell rájuk választ adnia. Ami viszont lehetővé teszi a szellem-tudor számára, hogy a mai illiberális nacionalizmus kedvéért az álliberális bűneiben az elvi s éppenséggel szociális liberalizmust marasztalja el.

Kényes operáció

A dinasztikus kapcsolatokkal összefogott feudális *état*-ból, az államból a polgári *nation*-t, a nemzetet tudvalevőleg a francia forradalom, tehát egy letagadhatatlanul szabadságra törő mozgalom bontakoztatta ki.

A szabadság és a nemzet fogalmai ezek szerint immár másfél század óta elválaszthatatlanok. S ha Szekfű mégis felbontja a nemzeti eszmének és a liberalizmusnak a francia forradalom óta összetartó „eszmekomplexumát“ s evvel a műtéttel kioperálja a szabadelvűséget a vele összeforrott nacionalizmusból, ezt csak azért teheti, mert csupán e kényes szellemi műtét által válik számára lehetővé, hogy a liberalizmus másfél százados működésének bekoronázásaként, „a lezárt, öncélú, egymásnak induló nemzeti közösségeket“ tüntesse fel. Ellenben a liberalizmustól megtisztult nemzetek — ha hihetünk a szellemtudománynak — „magasabb történelmi értelemben véve, az egyetlen formát jelentik, melynek keretében élve az ember a földi humanisztikum magaslatára emelkedhetik.“

Lehet, hogy irracionális világban ez az igazság, mert a mi racionális világunkban eddig az volt, hogy a földi humanisztikum legtökéletesebb formáját azok a liberális demokráciák jelentették, melyekben a szabadelvűség nem tagadja meg forradalmi eredetét s melyekben a szabadverseny kinövéseit, a szabadelvűségnek logikus folyományaként, szociális rendszabályok korlátozzák. Aminthogy a mi földhöz tapadt, racionális felfogásunk szerint, csakis a csökönyös álliberálisban megrekedt nemzetek fajulhattak el autarkiókká s evvel a közigazgatásnak erőszakos ap-

parátusává vagy éppenséggel a hadianyaggyártásnak s vele az egypárt-nak kiszolgáltatott, folytonos háborúval fenyegető parancsuralmakká.

Egy röpke szóban mennyi gyűlölet

Ami a magyar liberlizmust illeti, annak a „betörése“, — így mond Szekfű — „nem ok nélkül esik össze a magyar nacionalizmus hatalmas szárnyrakapásával.

A liberális európai mozgalmaknak a reformkorszak folyamán Magyarországra való áldásos kiterjedésére alkalmazott szó („betörés“), mintha elárulna valamit Szekfűnek eleve elfogult, gyűlölködő véleményéből a liberális szellemirányról. Mintha csak evvel az egyetlen kifejezéssel az olvasó tudtára akarná adni, hogy a liberalizmus is egyike a „saját népe“ azon irányainak, melyekkel szemben a programszerűen tudatos igaztalanságnak jogát követeli az ugynevezett „nemzeti történész“ számára.

Mégis a szellemtudományi módszer megtévesztő tételei, nemcsak általánosságban a liberális ideákra vonatkozólag indulnak ki megcáfolhatatlanul igaz kiinduló pontokból, hanem speciálisan a magyar szabadelvűségre vonatkozóan is. Szekfű ugyanis, eléggé nem helyeselhetően, Kossuth Lajosban ismeri fel „a szimbolikus alakot“, kiből a liberális és nemzeti elv összeforrtak, ami „egymagában is bizonyítja, mi mindent köszön e kezdő korszakában a magyar nemzetiség hatalmi kifejlés dolgában a liberális szabadságideáknak.“ E kezdő korszak multával azonban Szekfű, magyar vonatkozásban is elfelejti megkülönböztetni Kossuth szociális elvi liberalizmusát a kiegyezés utáni közjogi álliberalizmustól, mert teljes általánosságban állapítja meg, hogy: „a magyar nemzetiideával egyesült liberalizmus nem a jobbágyosztály multbeli elnyomott volta iránt érdeklődött, mint pedig azt tette a francia liberalizmus, lévén ott a rendiség megszüntetése a nemzeti liberalizmusnak egyik nagy tradíciója.“

Itt félbeszakítom az idézetet avval a kikivánczó kérdéssel, hogy képzelhető-e francia, angol, német... mit tudom én, skandináv vagy portugál „nemzeti“ történész, aki ily tökéletlenül fejezze ki magát nemzete nyelvén?... E filológiai és stilisztikai kérdést kellett mindenekelőtt felvetnem, hogy felvethessem utána a lelkiismereti kérdést is: Igaz-e, hogy a magyar nemzeti ideával egyesült liberalizmus nem érdeklődött a jobbágyosztály iránt? Tudunkkal a reformkor szabadelvűségének igazi tartalma a jobbágyosztály elnyomott volta iránt való folytonosan éber és tevékeny érdeklődés volt, úgyhogy minden azóta alakult ugynevezett liberális párt vagy mozgalom, melyből e legemberibb, résztvevő érdeklődés hiányzik s mely a ma is még élő rendiség megszüntetésének követelményét elmulasztja felállítani, csak bitorolja a liberális nevet. Ez az, amit Szekfűnek nem kell magyarázni, mert ha teszem a liberális és álliberális történetírásnak különbségeiről van szó, érzékeny dobhártyával hallja ki a mult századvégi és századeleji ugynevezett liberális történészeink műveiből az álliberális melléköngéket. Mégis Szekfű a reformkorszaknak liberális és a millenáris mánornak álliberális történetírását egy kalap alá fogva, az egyes írókat és műveiket számba sem vevő általánosításban kockáztatja meg a könnyen megdönthető elméletet, mely szerint a szabadelvű hisztorizmust „nálunk nem az egyének vagy osztályok szabadságának, a társadalmi szabadságoknak érvényesülése érdekelte, hanem

kizárólag a közjogi szabadságok sorsa, győzelme vagy elnyomott volta". Ami a múlt századvégi hisztoricizmusra vonatkozólag sem áli, hát még a reformkorszakbelire, melyet tudvalevőleg semmi sem érdekelt jobban, mint az egyének és osztályok szabadsága. Mindazonáltal a századvég szabadelvű hisztoricizmusának maga Szekfű is kénytelen-kelletlen érdeméül tudja be, hogy a nemzet, mint politikai (tehát éppen *nem*, mint szociális) közösség „szabadságküzdelseire ráirányítva a figyelmet s azokat lelkesítő formában előadva... hozzájárult a nacionalizmus századvégi nekilendüléséhez." Ami annyit jelent, hogy Szekfű nem csupán a századvég állszabadelvűségének, hanem a millenáris sovinizmusnak is ugyanazokat az érdemeket tulajdonítja, mint a múlt századeleji „kezdő" korszakbeli liberalizmusnak és a reformkorszakbeli nacionalizmusnak. Miért tesz úgy, mintha nem tudná, hogy az elvi szabadelvűséggel karöltve járó reformkorszakbeli nemzeti eszme a rendiségnek megsemmisítésére törekvő szociális mozgalom volt, ellenben a talmi szabadelvűségnek s a multszázadvégi nacionalizmusnak népképviselői áruháiba bujt rendiség, ugyan liberális céger alatt, de tisztán politikai jelszavakkal, csakis a maga jogcím nélküli, időszerűtlen és igaztalan hatalmának meghosszabbítása okából élt vissza a szabadelvűségnek közjogi-vivmányos értelemben használt hamis jelszavaival.

Nincs az a szociálista, aki evvel annyira tisztában volna, mint Szekfű Gyula. Aminthogy minden szellemtörténeti idealizmusa mellett, mint a marxizmust visszajára fordító marxista, tisztában van avval a kiközösítéssel is, mely mindenkire vár, aki valaha szembeszállt a politikai nemzet tagjainak érdekeiből kialakított nemzeti közvéleménnyel. Ezért van, hogy Szekfű mindig követett megtévesztő módszeréhez hiven, csak annak látzatát akarja kelteni, mintha az uralkodó közvéleménnyel felvennie a küzdelmet. Valóban, valahányszor kenyértörésre kerül a sor s a tudományosan helytálló igazságok vagy a szociálisan erkölcsös követelések és a bitorló rendiségnek erkölcstelen követelményei közt választania kell, mindig az utóbbiakat választja.

Igy például, mint valami szociológus, sőt mi több, mint valami szocialista, szigoruan elítéli a rendeket, amiért „a magyar nemzet fogalmát és kiterjedési körét a rendi előjogok birtokához kötötték s mindazt, ami ezen kívül esett, sem a rendi államokhoz, sem a magyarsághoz nem számították", — mégis, a rendeknél is súlyosabban vétkezett „az anacionális irányban haladó radikálizmus, mely az egyéni és osztályszabadság kérdéseit", — Szekfű saját bevallása szerint, az összes pártok közt egyedül ismerte fel.

Ugyan kik azok, akiknek felfogása szerint anacionális az egyéni- és osztályszabadság felismerése? Bizonyára csak is azok, akiknek kárára van ez a felismerés s éppenséggel a belőle folyó radikális haladás programja. Tehát csakis azok, akik a nemzet fogalmát és kiterjedési körét a rendi előjogok birtokához kötötték. Ami kétségtelenül anacionális felfogás. Ellenben igenis nacionális az a felfogás, melynek alapján a radikálisok először vonták az állam és a magyarság körébe a társadalomnak a rendi érdeken és az uralkodó osztályokon kívül eső rétegeit. S ha Szekfű rejtetőre állítja a logikát, hát mert a feudális nemzeti érzés elítélésében kisajátítja ugyan a radikálizmus igazságait, de mégis ugyanakkor a feudális nemzeti érzés nevében tör pálcát a radikálizmus fölött. Azazhogy a

szellemtudomány, mintha csak azért tenné magáévá a társadalomtudomány tanításait, hogy azok ellen az uralkodó osztályok értékítéleteit alkalmazza. Nem ok nélkül. Mert csak ez az amabilis, illetve opportunus confusio teszi lehetővé, hogy Szekfűék úgy vethessék föl az egyéni és osztályszabadság kérdéseit, hogy azért ne rontsák el a maguk dolgát a rendi jogokhoz kötött nemzettel sem.

E célból Szekfű mindenekelőtt a nemzetnek a maga felfogása szerinti „modern“ fogalmát, illetve a fogalom befolyását akarja éreztetni nemzeti történetében... A konfekciós árjegyzékből történelmi tudományos koncepció megjelölésére alkalmazott, nem minden komikus mellékiz nélkül való „modern“ jelzővel Szekfű alkalmasint a szellemtudományos koncepciónak relatív értékű és muló mivoltát akarja kifejezni. Mégis ugyanakkor, mintha ez a muló érték örök érték volna, mert Szekfű a maga „legmodernebb“ szabásu szemlélete alapján, „szent komolysággal“ gyürkőzik neki, hogy megvizsgálja a magyar nemzet fogalmi körét, abból átvegye az örök, valódi értékeket s könnyörtelenül vesse ki „a talmit, pillanatnyit, esetlegeset“.

A történész szerint, kinél a mai antiliberális idők szavát senki jobban meg nem érti, a pillanatnyi és esetleges jelenségek közt első sorban és az élen, vezető helyen áll a liberalizmus.

Ezért kell „a magyar nacionalizmus... igazi képét... a liberális ideák teljes akcióba lépése előtt“, tehát mintegy a liberális fejlődéstől mentes nemzeti érzésben keresni, — ahogy azt „Kölcsey, Vörösmarty, Deák, leg-részletesebben Széchenyi, minden időkre érvényesen megrajzolták...“ Amit viszont csak azért vihettek véghez oly sikerrel, mert „egyikük sem a szabadságideát kereste“, hanem „az emberi erkölcs és művelődés tükröződését az egész nemzet történetében“.

Szerény véleményünk szerint, ennek épp ellenkezője igaz. Mert Kölcsey, Vörösmarty és Deák minden genialitása sem lett volna elegendő, hogy a polgárosodó Európában nemzetként fogadtassák el a privilégizáltak szűk nemzetét, melyet csakis a liberalizmus szélesíthetett ki egész nemzetté, azaz hogy minden egyenjogositott polgár hazájává. Ami pedig Széchenyit illeti, aki a hűmört *nem* nélkülöző szekfűi jelző szerint: leg-részletesebben rajzolta meg a nemzeti eszményt, csak a legnagyobb magyarban megtestesült eszményi nemzet iránt való áhítatunk tiltja kimutatnunk, hogy Széchenyi szemlélete épp oly kevésbé modern, mint örök-érvényű, hanem ellenkezőleg tarthatatlan és megvalósíthatatlan, mert csak egy feudális főurnak részben még főuri, részben már demokratikus s épp ezért geniális ellentmondásainál fogva paradox és izgató, átmeneti felfogása volt.

Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy Széchenyi a maga arisztokratikus gátlásai ellenére, épp úgy, mint a reformkor többi nagyjai, akár költők voltak, akár politikusok, az ihlet és cselekvés embereinek szokása szerint, a maguk liberális szemléletét vetítették a múltba. Az elmúlt századok nem is voltak számukra egyébre valók, mint hogy verseikben, szónoklataikban, újságcikkeikben és jogi vagy közgazdasági műveikben egy-egy multból kiragadott esetet a szabadelvűség példázataiként a maguk nemzetnevelő céljaira használjanak fel s egy-egy, szabadságesszmét megtagadó egyént vagy korszakot, ugyancsak liberális nemzetnevelő céllal állítsanak pellengérré. Ami pedig a történetírókat illeti. Szekfű nem

először kavarja-keveri össze a szabadelvűséget az álszabadelvűséggel, hogy ezt is, azt is csak egész általánosságban, mint liberális történetírást helyezze vád alá, mert: „a perspektiva elferdülését“ okozta s mert „a szabadságideák sorsának kutatását helyezte a történeti érdeklődés középpontjába... Utóvégre is...“ — fakad ki átlátszó ravaszsággal a szofista — „lehet, hogy egy rabszolganép történetében a szabadság az állandó és legfontosabb kérdés, de a magyar nem volt rabszolganép, életében tehát kiterjedt korszakokkal találkozunk, amelyekben a szabadság kérdése csekély vagy semmi szerepet nem játszott.“

Micsoda léha játék ez a nép és a nemzet s a szabadság és a rabság fogalmaival? A magyar rendiség nemzete valóban sohasem volt rabszolganemzet, — de mivelhogy ebben a *nemzetben*, épp Szekfű szerint, nem számított, aki a rendiségen kívül talált születni, tehát ennek a nemesi alkotmány szempontjából *szabad* nemzetnek igenis volt a nemzetbe be nem fogadott s ezáltal, — mint Horváth Mihály már ezelőtt száz évvel megírta — szinte rabszolgasorsba taszított népe. Már pedig ennek a népnek szabadságkövetelése, akár a rabszolganépeké, igenis összeesik a nemzeti követeléssel. Mégis Szekfű el szeretné hitetni, ha nem is épp magával, de annál inkább mással, hogy a mai nacionalizmus korában, mint e kornak szellemében való történetíró, úgy tölti be legméltóbban nemzeti hivatását, hogy a „nemzetietlen korokban is észrevegye a nemzeti élet liúktetését“, s hogy az emberi méltóságuktól megfosztott tömegek nemzeti szabadságharcának történetét a magyar történelemből lehetőleg kiküszöbölve, a történetírást lehetőleg azok felé a tényezők felé fordítsa, melyek a szabadságideát nem szolgálják s ezért „háttérbe szorultak, elszintelenedtek és lassanként quantité negligéable szerepére jutottak.“

Már most ki ez a Szekfű, aki úgy szociális, hogy a szabadságéozsmét tagadja meg s úgy nemzeti, hogy a nemzetietlen korokat igazolja? Mikor, mit higyjünk neki? Ha elválasztja az olajat a víztől? A nemzetet a rendiség kereteitől? S a nemzetet mindamnyiunk hazájának értelmében használja? Vagy ha ez elválasztás ellenére, a nemzetben mégis a dinasztia és feudálisok államát látja csupán? A Magyar Tudományos Akadémia szótári bizottsága a magyarságnak és tudománynak tenne vele szolgálatot, ha pályadíjat tűzne ki, hogy Szekfű szóhasználatában hány különböző fogalom rejlik egy-egy szó mögött? S egyszersmind annak a fogas kérdésnek megfejtésére is, hogy az emberiségnek és a nemzetnek miféle igaza rejlik, illetve, rejlik-e általában akármiféle igazság ennek a nemzeti történetírásnak és szellemtudománynak folytonos ellentmondásokban bugyborékoló zavaros alján?

Mégis, mikor Szekfű az uri kasztnak szolgálatát ily nyilvánvalóan vállalja, a nemzeti történetíró szerepében tetszeleg, aki, mint az egész magyar nép szószólója kihívja maga ellen a liberalizmus „nemzeti szempontból kifejezett rosszaló kritikáját“. Vajjon micsoda liberalizmus s ugyan micsoda nemzeti szempont lehet az, mely Szekfűt, amennyiben igazán a nép szószólója volna, ilyen rosszaló kritikával illethetné? Bizonyára csak az álliberalizmus, mely akkor is ál marad, ha a népképviselői felelős kormányzat libériáját ölti magára, — s csakis az a nemzet, melynek fogalmát a kiváltságosak a maguk érdekköréhez kötötték. De viszont igaz-e, hogy Szekfű, mint az egész nemzet hisztorikusa hívta ki azoknak a társadalmi rétegeknek kritikáját, akik magukat a nemzettel jogtalanul

azonosítják? Bizonyára: nem. S ha az uralkodó osztályok mégis időnként megütköztek a maguk hisztórikusán, hát mert az álorcás liberalizmus a maga merev rutinjában nem vette időben észre, hogy Szekfű csak a szociális veszedelem levezetésére dolgozza ki a reformot csupán emlegető, de voltaképpen a reakciót szolgáló, önmagát önellentmondásaiban megsemmisítő programját.

A faji szellem tudománya

A nemzet történetírója azonban korántsem elégszik meg a nemzet rogalmának a *rendiségre* való megszorításával, mert a feudális önkenynek kiszolgáltatott szellemet arra is fölhasználja, hogy a rosszul értelmezett s evvel a mindannyiunk édes hazájától megkülönböztetett nemzetnek fogalma köré vetett hurkon, még egyet szorítson. Szekfűnek nem elég, hogy az ő szavaival élve, a nemzetet: „a kultura, gazdaság, biztonság” által összetartott hatalmi csoport számára rezerválja, hanem még hozzáteszi azt is, hogy ezekbe „az egyént nemzeti keretekben más egyekkel összefoglaló csoportokba”, csakis az „átörökített gondolkodás és vérbeli leszármazás kiváltságoltjai” kerülhetnek bele.

Misem természetesebb, mint hogy a határaikon kívül egymásnak induló, határaikon belül feudális és kapitalista, rendi és faji privilegizáltak részére lefoglalt nemzeti közösségek, melyeknek oly kevés közük van az egyenjogú polgárok igazi nemzetéhez, a hazához, éppen nem arra rendezkedtek be, hogy a humanisztikum hordozójának a homo-nak életét kiméeljék, hanem ellenkezőleg, hogy az emberrel együtt kiirtsák a humanizmust is. Mégis a gazdaságon-társadalmon-logikán-tuli szellemnek tudora azt az állítást is megkockáztatja az embereket származásuk szerint megkülönböztető, de azért minden fajtájú és felekezeti embert egyformán „hósi” halálra szánó közösségekre vonatkozólag, hogy azokból kiszakítva „lehetetlenség emberi életet élni”. Mintha ugyan — mint egynémely szomszédos szerencsétlen országnak riasztó példája mutatja, — azokon belül lehetne?

Szekfűt azonban vigan karikázó logikátlanságában, még ezek a döbbenetes példák sem akasztják meg. Mert nemcsak a pusztán emberi, hanem a művészi életről is azt állítja, hogy „sem alkotás, sem hatás nem adatik” a szellemtudománynak tükéletlen meghatározása szerinti nemzeteknek kereteiben való együttműködés nélkül, lévén „a nemzet az éltető levegő, mely nélkül nem lélegezhetünk, sem a képzőművész, sem a zenész, sem a szellemi tudományok emberei”. Már most mit tegyen az, aki ugyan a nemzet polgára, de annak kulturális, gazdasági és biztonsági kereteiből s éppenséggel annak átörökített gondolkodásából és vérbeli leszármazásából, születése szerint úgy ki van zárva... mint például a jöttment szláv mészáros fia, Petőfi Sándor? Mit tegyen az, ha szippantani akar az éltető nemzeti levegőből? Mi jögon tagadja meg tőle Szekfű a lélekzés jogát? Még jószerecse, hogy a zseni és talentum nem akadnak fenn semminemű szofizmán s megkaparintanak minden jogot, melyet számukra a magát túlélő rendiségnek, az elaggott kapitalizmusnak s az újszülött rasszizmusnak abszurd elmélkedői megtagadnak. Az emberiség érzi ezt. Ezért nem tisztelik világszerte a földi humanisztikum magaslatát a szellemtudomány apostolaiban, hanem igenis Thomas Mann-ban pl., ki nek az alkotás legfrissebb lehetőségeivel, a hatásnak százszorosán felfo-

kozott lehetőségei épp ezért adattak, mert mint hazájának legigazibb fia, volt ereje magát kiszakítani a német nemzetből, melynek nem csupán fogalmi, földrajzi, de még légkörét is megrontotta a nemzetiszocializmus — s amelynek a Szekfű-féle szellemtudomány legalább is Magyarország értelmiségi rétegeiben akarva-nemakarva, bizonyára egyik legkártékonyabb szálláscsinálója volt.

FORGÁCS ANTAL: VERSEK

ÉJSZAKAI STRÓFÁK

1.

*A lélek egy halványkék villanás,
lomha szavak mozdulnak a sötétben,
vallani mind az édes bűnöket,
ezt kellett volna megtanulni régen.*

*De most már késő! Hasítsd fel idő
zárt sorsomat. Pihend a multat lélek!
Panaszkodnak a fák, a csillagok,
de én azt hiszem hiába beszélek.*

2.

*Nem tudhatom honnan e büntetés,
és jaj miért ez a szaggató szégyen?
Hiszen rossz lenni nem tudtam soha,
köszönöm néked kancsal gyengeségem.*

*A tömör léten nincs egy csöppnyi rés,
meg ne csufolj te tehetetlen jószág,
ne vond meg számtól gyenge melledet,
örök éltetöm, egyetlen valóság.*

3.

*Hüs hang suhan a barna csenden át.
Hová sietsz? A rombadölt pokolba?
Önerejét méri az indulat,
a levelek zörögnek kunkorodva.*

*Mint vénasszony, a lottyanó gyümölcs
simogatja bőrén a sárga ráncot,
az aggastyán, a kényes elmulás
lány mosolyával örzi a világot.*

4.

*Te kemény éjszaka, maradj velem!
A tárt kékségben csüngnek a világok,
cél nélkül élni te taníts meg éj,
s céllal szeretni, akár csak a lányok.*